

Türk Din Mûsikîsi El Kitabı

**Genel Editör ve
Proje Yürütücüsü**
Prof. Dr. Eyüp Baş

Editör
Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi

Yazarlar
Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi
Prof. Dr. M. Safa Yeprem
Prof. Dr. Fazlı Arslan
Prof. Dr. Ahmet Çakır
Prof. Dr. Hüseyin Akpınar
Doç. Dr. Ayşe Başak Harmancı
Doç. Dr. Erhan Özden
Doç. Dr. Mehmet Tıraşçı
Doç. Dr. Ubeydullah Sezikli
Doç. Dr. Cemal Karabaşoğlu
Doç. Dr. Fatih Koca
Doç. Dr. Mehmet Öncel
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Zinnur Kanık
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Demirci
Dr. Öğr. Üyesi Selman Benlioğlu
Dr. Can Doğan

ISBN: 978-605-9247-67-2

6. Baskı
Ocak, 2021 / Ankara
3000 Adet

Grafiker®
Yayınları
Yayın No: 239
Web: grafikeryayin.com

**Kapak, Sayfa Tasarımı,
Baskı ve Cilt**

Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafik@grafiker.com.tr
Web : grafik.com.tr

Kitaptaki bölümlerin hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
------------	---

A. DİNÎ MÛSİKÎ

1. MÛSİKÎ / <i>Ahmet Hakkı Turabi</i>	11
2. İSLÂM'DA MÛSİKÎ / <i>Mehmet Tıraşçı</i>	14
a. Kurân-ı Kerîm'de Mûsikî Konusu.....	15
(1) Mûsikînin Aleyhinde Yorumlanan Âyetler.....	15
(2) Mûsikînin Lehinde Yorumlanan Âyetler.....	16
b. Hadislerde Mûsikî Konusu.....	18
(1) Hadislerden Bazı Örnekler.....	18
(2) Hadislerde Mûsikî Konusuna Dair Bazı Değerlendirmeler.....	19
c. İslâm Tarihinde Mûsikî Anlayışına Etki Eden Bazı Faktörler.....	20

3

B. TÜRK MÛSİKÎSİ TARİHİ

1. İSLÂM'DAN ÖNCE TÜRKLER'DE MÛSİKÎ / <i>Mustafa Demirci</i>	25
a. Altay Dönemi Türk Müzik Kültürü.....	25
b. Hunlar Dönemi Türk Müzik Kültürü.....	27
c. Göktürkler (Kök Türkler) Dönemi Türk Müzik Kültürü.....	27
d. Uygurlar Dönemi Türk Müzik Kültürü.....	28
2. İLK DÖNEM İSLÂM DÜNYASINDA MÛSİKÎ ÇALIŞMALARI / <i>Ahmet Hakkı Turabi</i>	30
a. Câhiliye Dönemi.....	30
b. Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi.....	31
c. Emevîler Dönemi.....	33
d. Abbâsîler Dönemi.....	35
(1) Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî.....	36
(2) İbrâhim el-Mevsîlî.....	37
(3) İshâk el-Mevsîlî.....	37
(4) İbnü'l-Müneccim.....	38
(5) İbn Câmî'.....	38
(6) İhvân-ı Safâ.....	39

(7) el-Kindî.....	39
(8) el-Fârâbî.....	40
(9) İbn Sînâ.....	40
3. 11.-14. YÜZYILLAR ARASINDA MÜSİKÎ / <i>Mehmet Öncel - Fazlı Arslan</i>	43
4. OSMANLILAR DÖNEMİNDE MÜSİKÎ.....	48
a. 15. Yüzyıl / <i>Ubeydullah Sezikli</i>	48
b. 16. Yüzyıl / <i>Zinnur Kanık</i>	50
c. 17. Yüzyıl / <i>Hüseyin Akpınar</i>	53
d. 18. Yüzyıl / <i>Cemal Karabaşoğlu</i>	57
e. 19. Yüzyıl / <i>Selman Benlioğlu</i>	63
f. 20. Yüzyıl / <i>Mehmet Öncel</i>	69
5. İSTANBUL'DA MÂBED MÜZİĞİ GELENEĞİ / <i>M. Safa Yeprem</i>	87
a. Yahûdîler.....	87
b. Süryânîler.....	87
c. Rumlar.....	88
d. Ermenîler.....	89
e. Presbiteryenler.....	89

C. TÜRK DİN MÜSİKİSİ FORMLARI

1. CÂMÎ MÜSİKİSİ / <i>Fatih Koca - Ahmet Hakkı Turabi</i>	91
a. Kurân-ı Kerîm Tilâveti.....	93
b. Ezân.....	95
c. Kâmet.....	103
d. Salâ.....	103
e. Tekbîr.....	111
f. Salât-ı Ümmiye.....	112
g. Telbiye.....	113
h. Cumhur Müezzinliği.....	113
i. Mahfel Tesbîhler/Mahfel Sürmesi.....	114
j. Cumâ Hutbesi ve Gülbankı.....	115
k. Tardiyeye.....	115
l. Terâvih Tertibi.....	116
m. Temcîd ve Münâcât.....	120
n. Tesbîh.....	121
o. İstiğfâr.....	122
p. Mevlid.....	122

q. Muhammediye.....	125
r. Ta'rîf.....	125
s. Ferâciye.....	126
t. Mirâciye.....	128
u. Regâibiye.....	129
2. TEKKE MÛSİKÎSİ / <i>Ahmet Çakır</i>	133
a. İsm-i Celâl.....	134
b. Durak.....	134
c. Mersiye.....	136
d. Nefes.....	139
e. Deyiş.....	141
f. Mevlevî Âyini.....	142
g. Savt.....	150
h. Salât-ı Kemâliye.....	151
i. Nevbe/Nevbet.....	152
j. Gülbak/Gülbang.....	153
3. CÂMÎ VE TEKKE MÛSİKÎSİ ORTAK FORMLARI / <i>Ahmet Hakkı Turabi - Fatih Koca</i>	155
a. Na't.....	155
b. Kasîde.....	155
c. Tevşîh.....	156
d. İlâhî.....	157
e. Şuğul.....	159

D. TÜRK MÛSİKÎSİ NAZARİYATI

1. SES EĞİTİMİ / <i>Can Doğan</i>	161
a. Ses ve Sesin Oluşumu.....	161
b. Sesin Özellikleri.....	161
(1) Sesin Fizikî Özellikleri.....	161
(2) Sesin Âhenk Özellikleri.....	162
c. İnsan Sesinin Oluşumu.....	163
(1) Algılayan Sistem.....	163
(2) Harekete Geçiren Sistem.....	163
(3) Titreşen Sistem.....	163
(4) Yankılayan Sistem.....	163
d. Ses Bilimi.....	163
e. Sesin Oluşumunda Rol Oynayan Organlar.....	163
f. Sesin İştilmesinde Rol Oynayan Organlar.....	165

g. Sesleri Nasıl İşitiriz?	165
h. İnsan Sesinin Müzik Eğitimindeki Önemi	165
(1) Ses Türleri	166
(2) Ses Bölgeleri	166
(3) Mutasyon Döneminde Sesin Değişim Gelişim ve İşleyiş Özellikleri	166
(4) Ses Sağlığı	167
2. NOTA VE MÛSİKÎ İŞARETLERİ / <i>Erhan Özden - Başak Harmancı</i>	169
a. Temel Müzik İşaretleri	170
(1) Porte	170
(2) Nota Değerleri	171
(3) Nokta	172
(4) Anahtar	173
(5) Ölçü	173
(6) Usûl Rakamı	174
(7) Bağlar	174
(8) Durgu (Puandorg)	175
(9) Değiştirme İşaretleri	175
(10) Tekrar İşareti (Röpriz)	177
(11) Dolap	177
(12) Senyo	177
(13) Da Capo (D.C.)	178
(14) Koda	178
3. MAKAMLAR VE ÖRNEK ESERLER / <i>Başak Harmancı</i>	184
a. Arel-Ezgi-Uzdilek Nazarî Sistemi	184
b. Arel-Ezgi-Uzdilek Sisteminde Dörtlü ve Beşli Kalıpları	186
c. Dizi ve Makam Kavramı	196
d. Makamlar	198
(1) Rast Makamı	198
(2) Uşşak Makamı	201
(3) Bayâtî Makamı	202
(4) Hüseyinî Makamı	204
(5) Nevâ Makamı	206
(6) Hümâyün Makamı	207
(7) Hicaz Makamı	210
(8) Uzzâl Makamı	211
(9) Kürdî Makamı	212
(10) Sûznâk Makamı	213

(11) Hüz zam Makamı.....	214
(12) Segâh Makamı.....	215
(13) Hicazkâr Makamı.....	217
(14) Bûselik Makamı.....	218
(15) Acemaşîran Makamı.....	220
(16) Sabâ Makamı.....	222
(17) Eviç Makamı.....	223
(18) Mâhur Makamı.....	224
(19) Nihâvend Makamı.....	225
4. TÜRK MÜZİĞİNDE USÛLLER / <i>Başak Harmancı</i>	227
a. Nim Sofyan.....	228
b. Semâî.....	228
c. Sofyan.....	228
d. Türk Aksağı.....	229
e. Yürük Semâî.....	229
f. Devr-i Hindî.....	229
g. Düyek.....	229
h. Aksak.....	229
i. Evfer.....	230
j. Raks Aksağı.....	230
k. Aksak Semâî.....	230
DİNİ MÜSİKİ REPERTUVARI /	
<i>Ahmet Hakkı Turabi - Başak Harmancı</i>	233
DİZİN	339
YAZAR ÖZGEÇMİŞLERİ	347

ÖNSÖZ

Hak-bâtil, semâvî-gayri semâvî, büyük-küçük bütün inanç sistemlerinde mûsikînin yer aldığı ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Her kültürün mûsikîsi olduğu gibi her mûsikînin de bir kültürü vardır. İslam mûsikîsinin kültürü de bu dinin esaslarına dayanır. Nitekim İslam kültüründe mûsikînin de yer aldığı sanatlar, “Allah güzeldir ve güzeli sever” düstûrundan neş’et etmiştir. Bu çerçevede kısaca “ses sanatı, ses mühendisliği” (hendese-i savt) demek olan mûsikî, başta Allah Kelâmı olan Kur’ân-ı Kerîm’in tilâveti olmak üzere salât, duâ, zikir ve tesbîhatta kullanılmıştır. Zira müminler için en güzel örnek olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav), “Kur’ân’ı seslerinizle süsleyiniz” buyurmaktadır. Bu anlamda dînî mûsikîmizin temeli Kur’ân tilâvetidir ve diğer formlar da bu doğrultuda ve İslâmî ritüeller çerçevesinde şekillenmiştir. Kur’ân’ın güzel seslerle süslenmesi, insanlar üzerindeki mevcut tesirini artırmayı ve onların kalplerine derinden nüfuz etmeyi amaçlamaktadır. Bu meyanda mûsikî, tesiri çok güçlü ve hedefe süratle ulaştıran en önemli araç olmuştur. Amaç ile aracı birbirine karıştırmayan ecdadımız câminin yanı sıra, “nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye”yi amaçlayan tasavvufta da mûsikînin bu gücünden ve nüfûzundan çokça istifade etmiştir.

Bu anlayışla hareket eden Müslümanlar tarih boyunca büyük bir “İslâm Mûsikî Kültürü” meydana getirmişlerdir. Farklı coğrafyalara bağlı olarak çeşitlilik arz eden bu müzik hazinesi ülkemizde “Türk Din Mûsikîsi” olarak isimlendirilmektedir. İslâm dünyasında “Riyâzî” (Matematik) ilimlerden sayılan mûsikî, Osmanlı Dönemi’nde “İlm-i Şerîf” (yüce bir ilim) olarak tanımlanmıştır. Mûsikînin nazarî/teorik ve icrâ yönünün olması, kalbe tesir etmesi yüce bir ilim olmasının en önemli sebeplerindendir. Dolayısıyla tarih boyunca İslâm sanatları içerisinde mümtaz bir yere sahip olan mûsikînin hem bu tarihî süreçteki gelişimini hem de bizim kültürümüzde aldığı şekli ana hatlarıyla tespit ederek ve anlaşılmasını kolaylaştırarak gelecek nesle aktarmak gerekmektedir. Bu çalışmanın temel amacı bahsedilen kültürel aktarımı gerçekleştirmeye yönelik katkılarda bulunmaktır. Özellikle İlahiyat sahasında bu türden çalışmaların azlığı araştırmamızı teşvik eden unsurlar arasında zikredilmelidir.

Elinizdeki kitap, mûsikînin manası, dindeki yeri, Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar tarihî seyri, bu uzun süreç içerisinde gerek câmi gerek tekkelerde şekillenen formları, ses eğitimi, nazarî kurallar ve repertuvar içeren beş bölümden oluşmaktadır. Bilhassa formlar, imkân dâhilinde konu içerisinde notalarla örneklendirilmiştir. Her ne kadar bu formlardan bir kısmı günümüzde ait oldukları mekânlarda icrâ edilmese de kültür hazinemizin en kıymetli eserleri olarak uzmanları tarafından aynı zevk ile okunmaktadır. Tarihi sürece bu baskıda Doç. Dr. Mehmet Öncel'in yazdığı 20. Yüzyıl dînî mûsikî faaliyetleri de ilave edilmiştir. Bu baskıda bilhassa makam anlatımları Başak Harmancı tarafından yenilenmiş, biz-zat terkip ettiği makam egzersizleriyle zenginleştirilmiş ve makam dizileri karekod tekniğiyle sn. Özata Ayan'ın tanbur icrasıyla örneklendirilmiştir. Makam tercihinde, dînî mûsikîmizde en çok kullanılan makamlar anlatılmış; bilhassa beşinci bölüm olan dînî mûsikî repertuvarı, branşın hocalarının tavsiyeleri ve tecrübeleri doğrultusunda oluşturulmuştur.

Son olarak çok kıymetli birikim ve emeklerini böyle bir çalışmada bir araya getiren yazarlarımız ve aynı zamanda mûsikî sanatçılarımız Prof. Dr. M. Safa Yeprem, Prof. Dr. Fazlı Arslan, Prof. Dr. Ahmet Çakır, Prof. Dr. Hüseyin Akpınar, Doç. Dr. Ayşe Başak Harmancı, Doç. Dr. Erhan Özden, Doç. Dr. Mehmet Tıraşçı, Doç. Dr. Ubeydullah Sezikli, Doç. Dr. Cemal Karabaşoğlu, Doç. Dr. Fatih Koca, Doç. Dr. Mehmet Öncel, Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Zinnur Kanık, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Demirci, Dr. Öğr. Üyesi Selman Benlioğlu ve Dr. Can Doğan'a, çalışmanın redaksiyonunu yapan Fatma Zehra Karışman'a, tekke mûsikîsi konusunda tecrübî bilgilerinden istifade ettiğimiz Sn. Cumhur Enes Ergür Beyefendi'ye, Sn. Özata Ayan üstada, dînî mûsikîmizi önemseyerek Türk Din Mûsikîsi ve Nazariyatı kitabımızı okurlarla buluşturan Grafiker Yayınları'na teşekkür ederim.

Editör

Prof. Dr. Ahmet Hakkı Turabi
İstanbul, Ocak, 2021